

Lajos Edina: Az eutanázia elvi kérdéseiről

1. Bevezetés

Kant morálfilozófiájában az emberi méltóság az értelemmel bíró és erkölcsösen cselekvő ember önrendelkezésének kifejezésévé vált.^[1] Kant szerint az ember „öncélként létezik, nem pusztán eszközként, amely egy másik akarat tetszés szerinti használatára szolgál”.^[2] Éppen ezért minden helyzetben úgy kell cselekedni, hogy a másik embert célnak és ne pusztán eszköznek tekintsük. A magyar Alkotmánybíróság is e filozófiai alapokból kiindulva jutott arra a következtetésre, hogy az emberi méltósághoz való jog anyajog, minden alapvető alanyi jog forrása. Az Alkotmánybíróság értelmezésében „a méltóság az emberi élettel eleve együtt járó minőség, amely oszthatatlan és korlátozhatatlan, s ezért minden emberre nézve egyenlő”.^[3]

Az emberi méltósághoz való jog bizonyosan magában foglalja az emberhez méltó élethez való jogot. De vajon mi a helyzet az emberhez méltó halállal, a méltó halálhoz való joggal? Aligha vitatható Kolakowski megállapítása, mely szerint az, hogy mit gondolunk a halálról, nem pusztán biológiai szempontból érdekes, hanem legalább ennyire vallási, kulturális, társadalmi, politikai kérdés is.^[4]

Magyarországon 1997 előtt nem létezett olyan törvény, mely átfogó jelleggel biztosította volna a betegek jogvédelmét, így hiányoztak a gyógyíthatatlan betegeket érintő szabályok is. Az uralkodó szemlélet szerint a „kegyes halál” valamennyi formája tilos volt, az eutanáziát gyakorló orvos tevékenységét – a konkrét magatartás függvényében – emberölésként, öngyilkosságban közreműködésként vagy segítségnyújtás elmulasztásaként értékelte. Mindez egyáltalán nem jelentette azt, hogy ne fordult volna elő a gyakorlatban eutanáziának minősülő eset, ám a lélegeztetőgép lekapcsolásáról, a morfium adagjának növeléséről az orvos döntött, az, hogy a beteg még korábban kinyilvánított akaratát figyelembe vegyék, elképzelhetetlen volt. Változást az 1998-ban hatályba lépett egészségügyi törvény hozott. Az 1997. évi CLIV. törvény (Eütv.) 20. § (3) bekezdése szerint az életfenntartó vagy életmentő beavatkozás visszautasítható, ha a beteg olyan súlyos betegségben szenved, amely az orvostudomány mindenkori állása szerint rövid időn belül megfelelő egészségügyi ellátás mellett is halálhoz vezet és gyógyíthatatlan.

Az Alkotmánybíróság több határozatában is foglalkozott az emberi méltóság kérdésével. Az 36/2000. (X. 27.) AB határozatban például arra mutatott rá a testület, hogy az élet folytatása vagy befejezése közötti választás joga a beteget e mivoltára tekintettel illeti meg, és az önrendelkezési jogon keresztül vezethető le az emberi méltósághoz való jogból. Az eutanáziát érintően mindezidáig két határozat született. A két eutanázia-határozat között felfedezhetők némely szemléletbeli különbségek. Az első – 22/2003. (IV. 28.) – AB határozat még az állam életvédelmi kötelezettségével magyarázta azt, hogy miért szükséges szigorú eljárási garanciákhoz kötni a passzív eutanázia majdani gyakorlására vonatkozó életvégi döntés meghozatalát. A második – 24/2014. (VII. 22.) – AB határozatban már ilyesfajta érvelésnek nyoma sincs, a többségi indokolás szerint az állam életvédelmi kötelezettsége és a beteg szabad döntésének folyamatát biztosító garanciák között nincsen összefüggés.^[5]

Dolgozatom célkitűzése annak vizsgálata, hogy az eutanázia miként vezethető le az emberi méltósághoz való jogból. Egyfelől igyekszem minél szélesebb spektrumban bemutatni az eutanáziára (annak aktív és passzív formájára) vonatkozó álláspontokat, így kitérek a filozófiai, a kánonjogi, orvosi megközelítésre is.

1. Elméleti alapvetések

Az orvos és beteg közötti kapcsolat – legalábbis ami annak jogi vetületeit illeti – 1998-ig meglehetősen egyoldalú volt, mely leginkább a beteg kiszolgáltatottságában testesült meg. Az 1998-ig hatályban volt egészségügyi törvény kizárólag az orvosok kötelezettségeit taglalta, arról, hogy a betegnek jogai is lehetnek, nem is ejtett szót. Az eutanázia minden formája tilos volt, a törvény arra kötelezte az orvost, hogy a gyógyíthatatlan beteget is a legnagyobb gondossággal kezelje.

Az 1997. évi egészségügyi törvény már a nemzetközi trendek figyelembevételével született meg. Széleskörűen biztosítja a betegjogokat, és ezek körében rendelkezik az életmentő és életfenntartó kezelések visszautasításának jogáról, és határozza meg azokat a feltételeket, melyek mellett ez a jog gyakorolható.

Az Alkotmánybíróság a 2003-ban kihirdetett eutanáziahatározatában vizsgálat alá vonta az egészségügyi törvény egyes rendelkezéseit. Ennek kapcsán kifejtette, hogy a gyógyíthatatlan

beteget megillető, a kezelések visszautasítására vonatkozó jog az emberi méltósághoz való jogból vezethető le, az emberi méltósághoz való jog pedig olyan alapjog, mely – az élethez való joggal egységben – nem korlátozható.

Mielőtt az eutanáziára vonatkozó szabályozás tárgyalásába bocsátkoznánk, szükséges egyfelől körvonalazni az emberi méltósághoz való jog mibenlétét, másfelől meghatározni az eutanázia fogalmát.

III. Az emberi méltósághoz való jog tartalma

A magyar Alkotmánybíróság a gyógyíthatatlan beteget megillető – az életfenntartó és életmegőrző kezelések visszautasítására vonatkozó jogot is magában foglaló – önrendelkezési jogot az emberi méltósághoz való jogból vezeti le. Pontosabban: az alkotmánybírósági gyakorlat az önrendelkezési jogot az emberi méltósághoz való jog szerves részének tekinti.^[6]

Az emberi méltósághoz való jog tartalmának kifejtését a halálbüntetésről szóló – 23/1990. (X. 31.) AB – határozatban találjuk, különösen pedig Sólyom László különvéleményében találjuk.^[7] Az emberi méltósághoz való jognak eszerint kettős funkciója van. Egyrészt kijelöl egy abszolút határt, melyen túl nem terjedhet sem más emberek, sem az állam kényszerítő hatalma. Ez az egyéni autonómiának, az egyéni önrendelkezésnek a területe, mely azt hivatott biztosítani, hogy az ember ne váljon se más emberek, se az állam eszközévé, és senki se kezelhesse tárgyként. Ez különbözteti meg az embert a jogi személyektől, melyeket az állam teljesskörűen szabályozás alá vonhat.^[8]

Az emberi méltóság másik funkciója nem más, mint az emberek egyenlő méltóságának biztosítása. Míg az előbb említett funkció az élettől függetlenül tételezett, önálló funkció, addig az utóbbi elválaszthatatlan az élethez való jogtól. A jogtudomány ugyanakkor nem a méltósághoz való jog funkciói között tesz különbséget, hanem az alapjogból eredeztethető komparatív és nem komparatív követelményekről beszél. E követelmények azon az alapon tipizálhatók, hogy az emberi méltósághoz való jog éppen milyen célt szolgál. Ha az emberek egyenlő méltóságának a biztosítása a cél, akkor a komparatív követelmények a hangsúlyosak. Abban az esetben azonban, ha a cél a személyiség, vagy a személyiség egyes elemeinek (mint amilyen a magánszférához való jog, a cselekvési szabadság vagy éppen az

önrendelkezési jog) védelme, a nem komparatív követelményeket kell érvényre juttatni. Ebben a megközelítésben a méltósághoz való jog „anyajog”, melyből levezethető minden olyan alapjog, mely az egyéni autonómia védelmét célozza.^[9] Ez egyébként következik abból is, hogy mind az Alkotmány, mind pedig az Alaptörvény az emberrel veleszületett jogként tekint az emberi méltósághoz való jogra.^[10] Az Alkotmánybíróság több határozatában is kifejtette, hogy a méltósághoz való jog „minden mást megelőző legnagyobb érték”, és az emberi élettel együtt egységet alkotva korlátozhatatlan alapjog.^[11] Fontos ugyanakkor hangsúlyoznunk, hogy az alkotmánybírósági gyakorlatban a méltósághoz való jog csak az élettel együtt fennálló oszthatatlan egységben tekinthető korlátozhatatlan alapjognak, önmagában, az élethez való jogtól elválasztva nem.^[12]

1. Az eutanázia fogalma és fajtái

Az eutanázia görög eredetű szó, ahol az „eu” jót, a „thanatosz” halált jelent. Egységes fogalommagyarázat nem létezik, de leginkább azt a helyzetet szokás eutanázia alatt érteni, amikor valaki halálba segít egy gyógyíthatatlan halálos beteget, és ezt a beteg érdekében teszi. Nagyon fontos kiemelni, hogy nem beszélhetünk eutanáziáról, ha az nem a beteg érdekében történik. Elvileg nemcsak orvos segítheti halálba a beteget, ám gyakorlati megfontolások miatt feltétlenül indokolt ez a korlátozás. Az eutanáziával kapcsolatos diskurzusban gyakorta felvetődik a hitleri eutanáziaprogram, erre a későbbiekben fogok részletesebben kitérni. Annyit azonban már itt leszögezhetünk, hogy az, ami a náci Németországban a német nép érdekeire hivatkozással történt, nem eutanázia, hanem tömeggyilkosság. Végül, szükséges még egy elhatárolást tennünk. Nem eutanázia az sem, amikor egy kórházban az erőforrások szűkössége miatt nincsen elegendő életmentő eszköz, például nem áll rendelkezésre elegendő lélegeztetőgép, és az orvosnak arról kell döntenie, hogy a rászoruló betegek közül kinek az életét mentse meg, és – más megoldás hiányában – kit hagyjon meghalni.^[13]

A jogászai felfogás szerint az eutanázia minden esetben önkéntes. Az orvosi szakirodalom az önkéntes – tehát a beteg kifejezett kérésére végrehajtott – eutanázia mellett megkülönböztet nem-önkéntes eutanáziát és kényszer-eutanáziát. Nem-önkéntes eutanázia alatt azt értik, amikor a beteg állapota vagy életkora miatt képtelen kifejezni az akaratát, és mások döntenek úgy, hogy az érdekében eutanáziát hajtanak végre. Ez a helyzet például akkor, ha a beteg visszafordíthatatlan kómában fekszik, vagy bármilyen okból nem rendelkezik belátási

képességgel, de ide tartozik az újszülöttek, csecsemők eutanáziája is. A kényszer-eutanázia ugyancsak a beteg érdekében történik, ezt azonban vagy a beteg kifejezett akarata ellenére hajtják végre, vagy úgy, hogy bár meg lehetne őt kérdezni, ám mégsem kéri a beleegyezését.^[14]

A végrehajtás módja szerint különbséget lehet tenni aktív és passzív eutanázia között. Aktív eutanázia esetén az orvos tevéleges magatartásának eredményeként következik be a halál, passzív eutanázia esetén az orvos mulasztása vezet halálhoz. Passzív eutanáziát gyakorol az orvos, ha például nem éleszti újra a klinikai halál állapotában lévő beteget, vagy nem ad életmentő transfúziót, beszüntet egy kezelést (például lekapcsolja a lélegeztetőgépet), vagyis nem teszi meg azokat az intézkedéseket, melyek elhagyása elkerülhetetlenül a halálhoz vezet. Az orvos valójában hagyja meghalni a beteget. Aktív eutanázia esetén az orvos lényegében megöli a beteget, olyan tevékenységet fejt ki, melyet egy egészséges ember sem élne túl. Ez a helyzet akkor, ha intravénásan mérget (például kálium-kloridot) ad be a betegnek, aki attól azonnal meghal. Az aktív eutanázia nem azonos az öngyilkossághoz nyújtott segítséggel, például azzal, amikor az orvos olyan szert ad át a betegnek, mely biztos halálhoz vezet, ám a szer beviteléről a beteg dönt, és azt önként is veszi be.^[15]

A halálhoz való viszony koronként változik, függ a társadalmi viszonyoktól, a kulturális háttértől, a hagyományoktól, a vallási meggyőződéstől vagy éppen a vallási meggyőződés hiányától. Ebben a fejezetben néhány eltérő eutanáziaértelmezést mutatok be.

1. Filozófiai megközelítések

A „jó halál”, a „könnyű halál” iránti vágy már az antik görög-római szerzők műveiben megjelent. „Könnyű halál jutott neki osztályrészül, ahogyan mindig kívánta” – írta Suetonius Augustus császárról, majd ekként folytatta: „Valahányszor ugyanis azt hallotta, hogy valaki gyorsan és kínlódás nélkül hunyt el, mindig hasonló euthanáziát kívánt a maga és övéi számára”.^[16]

Az eutanázia fogalma ekkor még nem jogi értelemben, és nem is orvosetikai kérdésként volt jelen, a „halálba segítés” fogalmát nem ismerték. Az orvoslásban ugyanakkor már elfogadott volt az az elv, hogy a gyógyíthatatlan beteg kezelése abbahagyható, és úgy vélték, ennek értelmezési kereteit, határait az orvosi „művészet” kell, hogy kijelölje. Az öngyilkosság megítélése korszakonként változott, ám a hippokratészi eskü közismert mondatát – „senkinek sem adok halálos gyógyszert, erre vonatkozó tanácsot nem adok” – általánosan érvényesnek fogadták el.^[17]

„Nil nocere” – „soha ne árts” – mondták az orvosok, a palliatív orvoslás gondolata azonban nem volt idegen a korszellemtől. Úgy vélték, a gyógyíthatatlan beteg esetében az orvos feladata a fájdalomcsillapítás, ha a beteg egészségét visszaállítani nem lehet, akkor gondoskodni kell arról, hogy a lehető legkevesebbet szenvedjen.^[18]

1. A zsidó vallás eutanáziafelfogása

A zsidó vallás szent könyvei egyértelműen az élet védelme mellett foglalnak állást, abból indulnak ki, hogy az emberi élet a legfőbb érték, és ezt egészen az élet végéig védelmezni kell. Tilos az emberölés minden formája, így a haldoklót sem lehet megölni. A Talmud szerint az, aki haldokló embert öl, éppen úgy emberölésben bűnös, mintha egészséges ember életét oltotta volna ki. A Halacha kifejezetten megtiltja az orvosnak, hogy a halálos beteget „szenvédéseitől megváltsa”, vagy segítséget nyújtson neki az öngyilkosságban.^[19]

A zsidó vallás tiltja az aktív eutanáziát, ez azonban a passzív eutanáziával kapcsolatban már nem jelenthető ki ennyire egyértelműen. Kisebbségben vannak a rabbik között azok, akik szerint a haldokló kezelését mindenképpen folytatni kell, a többségi álláspont szerint a végstádiumú betegnél már nem feltétlenül kell alkalmazni a „modern eszközöket”. Abban ugyanakkor nincsen egyetértés, hogy mi tekinthető „modern eszköznek”, például ilyen-e a gépi lélegeztetés a szív megállása után, vagy az újraélesztés. Az elfogadottabb vélekedés szerint még terminális állapotban sem szabad a táplálást, a folyadékot, az oxigént megvonni, és sem az antibiotikumok adagolása, sem a lélegeztetőgép kikapcsolása nem megengedhető.^[20]

VII. A római katolikus egyház eutanáziafelfogása

A katolikus egyház álláspontja teljes mértékben megegyezik a zsidó vallásával. A „ne ölj” kategorikus tilalom, semmilyen körülmények nem írhatják felül, hiszen az emberi életről egyedül Isten dönthet. Az orvos feladata – ha már gyógyítani nem tud – a segítség, gondoskodás, a haldokló halálba segítése elfogadhatatlan. A legújabb korig a katolikus egyház nem kényszerült komolyabb állásfoglalásra a témában. 1920-ban azonban megjelent Németországban Karl Binding és Alfred Hoche műve, mely az eutanázia elfogadtatásáért szállt síkra. Ez a mű lényegében megágyazott a nemzetiszocialisták eutanáziaprogramjának. Hitler 1939-ben engedélyezte először egy súlyosan beteg, fogyatékos gyermek megölését, ezt követően pedig parancsba adta, hogy a hasonló esetekben ugyanígy kell eljárni. A program hivatalosan 1941 augusztusáig tartott, amikor is a katolikus egyház tiltakozására elvileg leállították, ám a gyakorlatban tovább folyt a testi és szellemi fogyatékkal élő emberek intézményesített legyilkolása, csak éppen a koncentrációs táborokban, álcázott elnevezés alatt.^[21]

A katolikus egyház érdeemben tehát először a náci eutanáziaprogram kapcsán volt kénytelen megszólalni a témában, később azonban a pápák többször is kinyilvánították álláspontjukat. II. János Pál az *Evangelium Vitae* kezdetű enciklikájában részletesen foglalkozik az eutanáziával. Elítéli azt az – egyre inkább általánossá váló – szemléletet, mely szerint az élet csak addig jó, ameddig jólétet hoz, és elítéli azt a hozzáállást is, mely uralkodni akar a halál fölött. Eutanázia alatt az enciklika olyan mulasztást vagy cselekvést ért, mely halált okoz. Az eutanázia, melyet a modern ember hajlamos humánus megoldásnak beállítani, valójában embertelen és abszurd. Még súlyosabb a bűn akkor, ha orvos követi el, hiszen neki éppen az a hivatása, hogy gyógyítsa a beteget, még a legvégső állapotában is. Senkinek nincsen joga ítélkezni mások felett, és senki nem dönthet arról, hogy a másik ember meddig éljen és mikor haljon meg. Az eutanázia közösleges bűncselekmény, melyben egyetlen orvos sem működhet közre.^[22]

Az ugyanakkor elfogadható, ha valaki a „túl buzgó gyógyítást” közvetlenül a halál előtt elutasítja, miként a fájdalomcsillapítás is helyénvaló lehet a végstádiumban, még akkor is, ha az a halált siettet. Úgyszintén helyes lehet a túlságosan költséges, a remélt eredménnyel arányban nem álló kockázattal járó kezelés abbahagyása, ha az „csak egy pislákoló és kínos élet megnyújtását” hozná el.^[23]

Az embernek ugyan erkölcsi kötelessége önmagát meggyógyítani és meggyógyíttatni, de

mindig az adott helyzethez képest lehet csak megmondani, hogy meddig terjednek ennek az erkölcsi kötelességnek a határai. A gyógyulási esélyekkel arányban nem álló beavatkozás visszautasítása nem azonos sem az öngyilkossággal, sem az eutanáziával; ez valójában az elodázhatatlan halál és Isten akaratának elfogadása. Minden embert megillet a „keresztény méltósággal megélt halál joga”, márpedig a túlbuzgó gyógyítás, a végstádiumú beteg életét makacsul meghosszabbítani igyekvő orvosi beavatkozás ezzel ellentétes.^[24] Az az orvos, aki ilyen esetben a kezelést abbahagyja, nem ölni akar, pusztán csak elfogadja az elkerülhetetlen bekövetkeztét. A döntést a betegnek kell meghoznia, ha pedig erre a beteg már nem képes, akkor helyette a jogilag illetékes személyek dönthetnek, szem előtt tartva a beteg érdekét és feltehető akaratát. Adott esetben elfogadható lehet a kábítás, a hatékony fájdalomcsillapítás is. Azt azonban lehetőség szerint biztosítani kell, hogy a beteg a legutolsó óráit tiszta tudattal várja, így tudja csak teljesíteni családi kötelezettségeit, és így tud csak felkészülni az Istennel való találkozásra.^[25]

VIII. A református egyház és az eutanázia

Az Európai Protestáns Egyházak Közössége (*Gemeinschaft Evangelischer Kirchen in Europa*, GEKE) hosszas előkészítő munkát követően kiadott egy dokumentumot „Ideje van az életnek, és ideje van a meghalásnak” („A time to live and a time to die”) címmel, e dokumentum az eutanázia megítéléséhez igyekszik segítséget nyújtani, és egy ökumenikus párbeszédet szorgalmaz a témában.^[26]

Etikai kérdésekben a protestáns egyház megengedőbb álláspontot képvisel, és azt hangsúlyozza, hogy „mindenféle etika alapját az egyén morális felelőssége kell, hogy képezze”.^[27] A dokumentum elismeri, hogy a hagyományos protestáns felfogás nem mindenben egyezik „a társadalmi fejlődés által befolyásolt morális nézetekkel”, és a legtöbb, amit ilyen helyzetben az egyház tehet, az az, hogy „a Teremtő által adományozott szabadság felelős használatára figyelmeztet”.^[28]

Miként arra a dokumentum is rámutat, az egyházaknak védelmezniük kell az emberi jogokat, márpedig az egyén jogai közé nemcsak az élethez és egészséghez való jog tartozik, hanem az emberhez méltó haldokláshoz való jog is. Támogatni kell a beteg akaratát, még akkor is, ha a szenvedések meghosszabbítását eredményező kezelésekről mond le, és ezzel tulajdonképpen a halálát sürgeti. Nagyon fontos azonban, hogy a haldoklóval való

együttérzés és szolidaritás közben ne veszítsük el éberségünket, nem engedhető meg ugyanis, hogy a beteg ne szabad akaratából hozza meg életvégi döntését. A GEKE elutasítja az eutanáziát és az ahhoz való segítségnyújtást, azt ugyanakkor tudomásul veszi, hogy a társadalom egy része az eutanázia egyes formáit elfogadhatónak tartja. A GEKE tanulmánya szerint szükséges javítani az orvosi, szociális és ápolási viszonyokat, hogy biztosítható legyen a betegek méltósága a halál felé vezető úton és a halál pillanatában. Mindez leginkább a hospice intézmények és a palliatív ellátás fejlesztése útján valósítható meg.^[29]

1. A jövőbeli (alapjogi) jogalkalmazás kapcsolódó kérdései

Az alkotmányos alapjogok, bár az alkotmányos jogállam nélkülözhetetlen letéteményesei, jelentős jogalkalmazási problémát hordozhatnak magukban. Ezek a jogok ugyanis túlzottan átmoralizáltak, átpolitizáltak, rendkívül absztraktak és elvontak, pontos tartalmuk nehezen állapítható meg, értelmezésük szerfelett szubjektív.[30] A csak és kizárólag alapjogokra fókuszáló szemlélet a jogbiztonságot alááshatja. Az Alkotmánybíróság például az emberi méltósághoz való jogból mint szubszidiárius alapjogból levezetett, „kiolvasztott” olyan egyéb alapvető jogokat, melyek nem szerepeltek konkrétan a normaszövegben. (Így az önkiteljesítéshez való jog, az önmegvalósításhoz való jog, az általános cselekvési szabadsághoz való jog és a boldogsághoz való jog. Az önrendelkezéshez való jog tűnik csak némileg egzaktabbnak.) A szakirodalomban felvetődött az a kritika, miszerint a zsinórmértéket jelentő német alkotmánybíróságtól eltérően a hazai testületnek erre nem volt szövegszerű felhatalmazása.^[31]

Az eutanázia kapcsán különös nehézség, hogy két alapjog kerül kollízióba: az élethez való jog és az emberi méltóság. A jogalkalmazás fontos kihívása, hogy a jövőben is a kazuisztikus jogszabályok szigorú keretei között tartsa ezen területet. A valódi alkotmányjogi panasz tekintetében ugyanis az alapjogi relevancia megalapozható. Az igazi gondot az okozhatja a gyakorlatban, ha az (Alkotmány)bíróság kizárólag az emberi méltósághoz és az élethez való jog alapján, tehát a konkrét jogszabályok félretolásával hozza meg döntését, ami ellentétes a kontinentális jog hagyományaival. Ekkor ugyanis a hagyományos jogági dogmatika keveredik diszfunkcionális módon az alkotmányjog kevésbé kikristályosodott dogmatikájával. Ennek kapcsán a német jog tapasztalatait lehet leginkább zsinórmértéknek tekinteni, ami komoly segítséget jelenthet a hazai alkotmánybíráskodásnak.[32]

Az egyébként pozitívumnak tekinthető német „valódi alkotmányjogi panasz” hazai bevezetésének melléköngéje lehet – kiterjesztő alkotmánybíróági értelmezés esetén – az, ha a több évszázados szerves fejlődésen keresztülment polgári^[33] – vagy büntetőjogi dogmatika keveredik^[34] az ehhez képest szubjektívebb, átmoralizált alapjogi érveléssel.^[35] Ezt a későbbi évek remélhetőleg konzekvens gyakorlatának alapos feldolgozásával tudjuk majd sommázní.

Ehhez képest egy visszafogottabb álláspontot jelent, ha abból indulunk ki: az alapjogok csak a törvényi helyek nyitottságánál veendőek figyelembe, vagyis a meglévő tételes jogszabályokat ezek tükrében kell értelmezni. Ki kell emelnünk, hogy a jogok mintegy 12 értelmezési módszere ismeretes, melyek közül az alapjogok mentén való értelmezés csak egy, és nem szoríthatja ki a másik 11-et.[36] Amennyiben viszont más értelmezési módszerek is az alapjogok szerinti jelentést indokolják, akkor nyugodtan fogadhatjuk el azt megoldásként. (Például, ha a szó szerinti nyelvtani^[37] értelmezésnek ellentmondva az alapjogi értelmezés és a jogszabály célja szerinti értelmezés ugyanazt az eredményt hozná ki.)

Remélhetőleg az eutanáziáról szóló egyértelmű jogszabály alkalmazása megfelelő lesz hosszú távon, és értelmezési háttérként adekvát módon veszik figyelembe az alkotmányos alapjogokat.

[1] Zakariás Kinga: XII. Alapvető jogok és kötelességek. Az élethez és az emberi méltósághoz való jog. 2. Az (1) bekezdés magyarázata. In: Jakab András (szerk.) (2009): Az Alkotmány kommentárja II. kötet. Budapest, Századvég K., 2009. 1899-1930. 1903.

[2] Kant, Immanuel: Az erkölcsök metafizikájának alapvetése (ford.: Berényi Gábor). Budapest, Gondolat K., 1991. 60.

[3] 64/1991. (XII.17.) AB határozat

[4] Kolakowski, Leszek: Legújabb kis előadásaim nagy kérdésekről. Budapest, Európa, 2002. 72.

[5] Vissy Beatrix: Méltatlan figyelem a méltó halál kérdésének. Széljegyzetek az Alkotmánybíróóság második eutanáziahatározatához. Állam- és Jogtudomány. 57. évf. 4

(különszám). sz. (2016.) 56-74. 71-72.

[6] Tóth J. Zoltán: A passzív eutanázia mint „az ellátás visszautasításához való jog” dilemmái – alkotmányelméleti megközelítésben. Jogelméleti Szemle 2015/4. 206–218. 208.

[7] Halmai Gábor – Tóth Gábor Attila (szerk.): Emberi jogok. Budapest, Osiris, 2003.

[8] Zakariás Kinga: XII. Alapvető jogok és kötelességek. Az élethez és az emberi méltósághoz való jog. In. Jakab András. Az Alkotmány kommentárja II. Budapest, Századvég, 2009. 1903.

[9] Tóth J. 2015, 208.

[10] 22/2003. (IV. 28.) AB határozat IV. 3., 4.

[11] 23/1990. (X. 31.) AB határozat 88.

[12] 64/1991. (XII. 17.) AB határozat 297.

[13] Kovács József: A modern orvosi etika alapjai. Bevezetés a bioetikába. Budapest, Medicina, 2006, 403.

[14] Kovács 2006, 404.

[15] Kovács 2006, 405.

[16] Suetonius: Az isteni Augustus. Suetonius Összes műve. ford.: Kopczky Rita., jegyz.: Patay-Horváth András. Budapest, Osiris, 2004. 107.

[17] Jobbágyi Gábor: Az élet joga. Budapest, Szent István Társulat, 2004. 279.

[18] Jobbágyi 2004, 280.

[19] Jobbágyi 2004, 281.

[20] Jobbágyi 2004, 281.

[21] Jobbágyi 2004, 284.

[22] Hámori Antal: Az eutanázia problémája a katolikus egyházjogban (magyar állami jogi

kitekintéssel). *Iustum Aequum Salutare* VI. 2010/2. · 25–44. 27.

[23] Hámori 2010, 30.

[24] Hámori 2010, 30.

[25] Hámori Antal: Az „eutanázia” fogalmához. *Magyar Jog*. 57. évf. 9.sz. (2010b) 561-568. 563.

[26] *Reformatus.hu*: Az eutanázia és az egyház. 2011. 05. 17.

<http://reformatus.hu/mutat/az-eutanazia-es-az-egyhaz/>

[27] Fazekas Sándor – Ferencz Árpád (szerk.): *Ideje van az életnek, és ideje van a meghalásnak... Életvégi döntések keresztyén etikai megközelítése*. Debrecen, Debreceni Református Hittudományi Egyetem Szociáletikai Intézete, 2014.

<https://szocialetika.drhe.hu/index.php/kiadvanyok/16-ideje-van-az-eletnek-es-ideje-van-a-meghalasnak>

[28] Fazekas – Ferencz 2014, i.m.

[29] *Reformatus.hu*: Az eutanázia és az egyház. 2011. 05. 17.

<http://reformatus.hu/mutat/az-eutanazia-es-az-egyhaz/>

[30] Ld. ehhez Cservák Csaba: *Az alapjogokat érvényesítő intézményrendszer*, *Licium-Art*, 2019. Debrecen, különösen 14-18. o.

[31] Pokol Béla: *Jogelmélet*, Századvég Kiadó, Budapest, 2005., 114-120. o.

[32] Arató Balázs: Alkotmányjogi panasz a német jogrendben, különös tekintettel a befogadhatóság kérdésére, In: Anon (szerk.) *Az Alaptörvény érvényesülése a bírói gyakorlatban II.*, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. (2019) pp. 502-515. és Arató Balázs –Cservák Csaba: *A német alapjogvédelem és alkotmánybíráskodás rendszeréről*, *Jogelméleti szemle*, 2020/2. sz., 3-15. o.

[33]A német alkotmánybíróságnak vannak legendás, e témát érintő döntései. Választási kampányidőszakban nem számít a tulajdonos klasszikus rendelkezési joga, mert a bérlő

véleménynyilvánítási szabadsága erősebb. A tulajdonos engedélye nélkül is elhelyezheti ablakában a választási plakátot. Ld. Téglási András: Az alapjogok hatása a magánjogi viszonyokban az Alkotmánybíróság gyakorlatában az Alaptörvény hatálybalépését követő első három évben- különös tekintettel a tulajdonhoz való jog alkotmányos védelmére, Jogtudományi közlöny, 2015/3. sz., 144-146. o.; Ugyanezen problémakörőről ld. Molnár András - Téglási András - Tóth J. Zoltán: A magánjogi és az alapjogi érvelések együttélése - feszültségek és dilemmák, Jogelméleti szemle, 2012/2. sz.

[34] Az alkotmánybírósági elvárások büntetőjogra gyakorolt hatásáról ld. Szomora Zsolt: Az alkotmányos követelmények hivatkozási tipológiája becsületsértési és rágalmazási ügyekben hozott büntetőítéletekben, Jogtudományi közlöny, 2014/10. sz., 469-476. o.

[35] Ld. Pokol 2005, különösen 114-116. o.

[36] Ld. Cservák 2019., 20. o.

[37] A nyelvtani értelmezés lehet szintaktikai és szemantikai. A szintaktikai értelmezés mindig a hétköznapi nyelvtani értelmezéshez tartozik, míg a szemantikai interpretáció lehet a szavak köznapi jelentését feltáró módszer része, másrészt lehet valamely szakma terminus technicusainak jelentése alapján levezetett értelmezés eredménye is. Ld. Tóth J. Zoltán: A pozitív jogi normák bírói értelmezésének módszertana, Jogtudományi Közölny, 2012/3. szám 105. o.